

EBEVEYN TUTUMLARI VE GENÇLERİN AHLAKİ MUHAKEME VE AHLAKİ YÖNELİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Sevim CESUR*, Nilay ÖZKAN KÜYEL**

Ö Z

Kohlberg'in (1976, 1981) kuramı, bireyin ahlaki gelişiminin altı basamaklık bir sıra takip ettiğini iddia etmektedir. Kohlberg, daha üst seviyedeki basamakları ahlakla ilişkilendirmektedir. Öte yandan Gilligan (1982), Kohlberg'in iddiasına "başkalarıyla ilgilenme (care) ve sorumlulukla (responsibility) ilgili alan" ve "adalet (justice) ve haklarla (rights) ilgili alan" olmak üzere iki alan olduğu iddiasıyla itiraz etmektedir. Ona göre, kadınlar daha ziyade ilgilenme yönelimli muhakemeyi, erkeklerse daha ziyade adalet yönelimli muhakemeyi kullanır. Araştırmalar, insanların çoğunluğunun ahlaki karar verirken hem ilgilenme hem de adaletle ilgili muhakemeyi aynı anda kullandıklarını (Bebeau ve Brabeck, 1994) ve kadınlarla erkeklerin kesin çizgilerle ayrılması için yeterince kanıt olmadığını göstermektedir (Colby ve Damon, 1994).

Literatürde ebeveyn tutumlarının çocukların ahlaki gelişimlerinde önemli bir rol oynadığına dair kanıtlar vardır. Anne-babaların etkileşim tarzları çocukların ahlaki gelişimlerini tahmin etmeye yardımcı olabilir (Walker ve Hennig, 1999) ve belirli çocuk yetiştirme tutumları çocuklarda ve ergenlerdeki ilgilenme'nin gelişmesinde önemli görünmektedir (Lansdale, Wakschlag, ve Gunn, 1995). Bu araştırmanın amacı da, anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarının çocuklarının ahlaki muhakeme ve ahlaki yönelimleriyle ilişkisini incelemektir.

Bu çalışmada, Ahlaki Yönelim Ölçeği-AYÖ (the Measure of Moral Orientation) ve Değerlerin Belirlenmesi Testi-DBT (the Defining Issues Test), 60 üniversite öğrencisi tarafından (30 kız ve 30 erkek) ve Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği-AHÇYÖ (Parental Attitude Research Instrument) bu öğrencilerin anne ve babaları tarafından (60 anne ve 60 baba) doldurulmuştur.

Analiz sonuçlarına göre, gençler 'ilgili ben' altı testi haricinde ahlaki yönelim ve ahlaki muhakemede cinsiyetler bakımından farklılaşmamışlardır. Ebeveynin çocuklarını hangi durumlarda cezalandırdıkları, çocuklarının ahlaki muhakemelerini etkilemektedir. Anne-baba çocuk yetiştirme tutumları incelendiğinde, tutumlarla ahlaki yönelim ve ahlaki muhakeme arasındaki

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü
cesur@istanbul.edu.tr

** The University of Texas at Austin Educational Psychology Department
nilaykuyel@gmail.com

ilişkilerde, gençlerin cinsiyetinin önemli bir etken olduğu görülmektedir. Anne-baba tutumlarıyla özellikle erkek çocukların ahlaki yönelim ve ahlaki muhakemeleri arasında ilişkiler bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki yönelim, Ahlaki muhakeme, Ebeveyn tutumları

The Relationships Between Parents' Child-Rearing Attitudes and Their Offsprings' Moral Orientations and Moral Reasoning

A B S T R A C T

Kohlberg's (1976, 1981) theory showed the sequence of an individual's moral development followed a six-stage progression. Higher stages represented moral maturity, in other words, justice reasoning. Gilligan (1982), however, opposed Kohlberg's ideas claiming that there are two different moral domains: the domain of care and responsibility and the domain of justice and rights. According to her, women predominantly use the care-oriented moral reasoning, while men predominantly use the justice-oriented moral reasoning.

Research shows that the majority of people, regardless of their gender, use both the justice and care reasoning in their moral decisions (Bebeau and Brabeck, 1994) and little support for the view that there is a generalized distinction between men and women in their orientations (Colby and Damon, 1994).

There is evidence in the literature that parenting style plays a substantial role in children's moral development. Research indicates parents' interaction styles are predictive of children's moral reasoning development (Walker and Hennig, 1999), and certain child-rearing attitudes are instrumental in the promotion of caring in children and adolescents (Lansdale, Wakschlag, and Gunn, 1995). This present study aims to explore the influence of parents' child-rearing attitudes on the moral orientation and moral reasoning of their children.

In this study, the Measure of Moral Orientation-MMO (Liddell, Halpin, and Halpin, 1992) and the Defining Issues Test-DIT (Rest, 1986) were completed by 60 Turkish undergraduate students (30 males and 30 females) and Parental Attitude Research Instrument-PARI (Oner, 1996) was administered to their parents (60 mothers and 60 fathers). The results show some relationships between the tests.

Analyses showed that offsprings were not differentiated on the moral orientation and moral reasoning subtests except 'self care' in terms of gender. In what conditions parents punish their offsprings affect the offsprings' moral reasoning. When we investigated the parental child rearing attitudes, it was seen that gender of the offsprings is an important factor among the relationships between attitudes, moral orientation and moral reasoning. Relationships were found among these variables especially for boys.

Key words: Moral orientation, Moral reasoning, Parental attitudes

Doktora çalışmasını yaptığı 1958'den beri Lawrence Kohlberg ahlak alanında en etkili insanlardan biri olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Kohlberg'in kuramına göre (1976, 1981) bireyin ahlaki gelişimi, üç temel seviyede gruplaşan altı-basamaklı bir yapı halinde ilerler. Daha üst seviyeler ahlaki olgunluğu, yani adaletli bir muhakemeyi temsil etmektedir.

Yukarıda bahsedilen üç temel seviye, uzlaşım öncesi seviye (bir ve ikinci basamaklar), uzlaşım seviye (üç ve dördüncü basamaklar) ve uzlaşım sonrası seviyedir (beş ve altıncı basamaklar). Uzlaşım öncesi seviyede, ahlaki kararlar bireyi ilgilendiren anlık sonuçlar (ödülleri ve cezalar) temelinde alınır; uzlaşım seviye dışsal gruplar tarafından yapılandırılan kuralları ve normları sahiplenmeyi vurgular; uzlaşım sonrası seviyede kişi, bireysel olarak seçilen evrensel ilkelere gittikçe artan bir şekilde bağlılık geliştirir.

Kohlberg'in yöntemiyle ölçüldüklerinde, kadınların yargıları Kohlberg'in altı basamaklık sisteminde genellikle üçüncü basamağa denk düşmektedir (Gilligan, 1982). Bu basamakta ahlak kişiler arası ilişkiler bakımından ele alınır ve iyilik, başkalarına yardım etmek ve onları memnun etmekle eşleştirilir. Gilligan, kadınların üçüncü basamakta yoğunlaşmasının onların ahlaki bakımdan daha geri bir seviyede oldukları manasına gelmeyeceğini, bunun ancak kadınların ahlaki kararlar verirken adaletten daha başka şeylere dikkat ettiği şeklinde yorumlanabileceğini iddia etmektedir. Dolayısıyla, Kohlberg'e itiraz eden Gilligan, "ilgilenme (care) ve sorumluluk (responsibility) alanı" ve "adalet (justice) ve haklar (rights) alanı" şeklinde iki farklı ahlaki alan olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, erkekler adalet temelli ahlaki muhakeme kullanırken kadınlar yoğunlukla ilgilenme yönelimli ahlaki muhakemeyi kullanırlar. Gilligan'a göre, kadınlar için ahlaki problemler, birbirleriyle rekabet eden haklar ve gereksinimlerden ziyade çatışan sorumluluklardan dolayı çıkar. Problemlerin çözümü de formal ve soyut olmaktan ziyade bağlamsal ve hikayeseldir.

Kadınların ilgilenme yönelimini, erkeklerinse adalet yönelimini daha fazla kullandıklarına dair az sayıda bulguya rağmen (Gilligan ve Attanuci, 1988; Stander ve Jensen, 1993;) bu konuyu inceleyen pek çok araştırma, cinsiyetlerine bakılmaksızın insanların çoğunun ahlaki kararlarında hem ilgilenme hem de adalet tarzı akıl yürütmeyi aynı anda kullandığına veya cinsiyetlerin ahlaki yönelim bakımından belirgin farklılıklar göstermediğine

işaret etmektedir (Bebeau ve Brabeck, 1994; Colby ve Damon, 1994; Jaffe ve Hyde, 2000; Walker, de Vries ve Trevethan, 1987). Öte yandan Küyel (2002) Amerikalı ve Türk üniversite öğrencilerini karşılaştırdığı çalışmada, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden hem adalet hem de ilgilenme yönelimi bakımından anlamlı derecede daha yüksek puanlar aldıklarını bulmuştur.

Cinsiyetin etkilediği söylenen bir başka ahlak alanı da ahlaki muhakemedir. Kohlberg'in ilk çalışmalarından bu yana muhakeme alanında yapılan pek çok çalışmada farklı farklı bulgular elde edilmiştir. Walker ve arkadaşları (1987) ve Stephens (2009) cinsiyetler arasında bir farka rastlamazken, yine Gielen (1996), Moon (1986) ve Thoma (1986) oldukça fazla sayıda araştırmayı içeren meta analizlerinde, ahlaki muhakeme alanındaki pek çok çalışmada cinsiyetler arasında fark bulunmadığını, fark bulunan çalışmalarda da kadınların erkeklerden pek az oranla daha yüksek puanlar aldıklarını ifade etmektedirler. Türkiye'de yapılan iki çalışmada ise kadınların erkeklerden daha yüksek ahlaki muhakeme puanları aldıkları görülmektedir (Cesur, 1997; Tolunay, 2001).

Ahlaki yönelim ve ahlaki muhakeme konusunda elde edilen cinsiyetler arasındaki bu farklı sonuçların muhtemel bir kaynağı ebeveyn tutumları olabilir. Kohlberg'in kuramının bilişsel gelişimde odaklandığına, çevresel faktörleri, özellikle de ailenin etkisini değersizleştirdiğine dair eleştiriler olmakla beraber (White, 2000), yine literatürde ebeveyn tutumlarının çocukların ahlaki gelişimine etki ettiğine (Walker ve Hennig, 1999; Walker ve Taylor, 1991; White, 2000; White ve Matawie, 2004) ve belirli tipte çocuk yetiştirme tutumlarının çocukların ve gençlerin ilgilenme davranışlarında aracı olduğuna (Lansdale, Wakschlag, ve Gunn, 1995) dair kanıtlar vardır. Ahlaki konuların tartışıldığı, herkesin kendi fikrini öne sürdüğü, diğerlerininkini dinlediği, farklılıkları görebildiği, eleştirebildiği, aynı zamanda kendi bakış açılarını gözden geçirdikleri aile ortamı, ahlaki gelişim için çok sağlıklı bir zemin hazırlayabilmektedir (Reimer, 1993).

Çocukların ve gençlerin gelişimlerinde önemli bir faktör olan ebeveyn tutumları konusunda, Türkiye'de araştırmalarda veya eğitim alanında kullanılmak üzere geliştirilen ölçümlerin başlıcaları, Ana-Baba Tutum Envanteri (Kuzgun, 1972, akt. Öner, 1997), Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği (Le Compte, Le Compte ve Özer, 1978), Çocuk Yetiştirme

Stilleri (Sümer ve Güngör, 1999) ve Ebeveyn Tutum Ölçeği (Evren Karabulut ve Şendil, 2008) sayılabilir. Bunların içinden Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeği, ebeveyn tarafından üniversite çağındaki çocuklarını da kapsayacak şekilde cevaplandırılabilmesi özelliği dolayısıyla bu araştırmada kullanılmıştır.

Ülkemizde yapılan çalışmalarda, ebeveyn tutumlarının gençler tarafından nasıl algılandığı ve tutum ve davranışların onların bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkileri (Sümer ve Güngör, 1999); davranış problemleri (Bahçıvan-Saydam ve Gençöz, 2005; Şendil, 2008); özerklik gelişimleri (Musağaoğlu ve Güre, 2005; Şendil, 2008) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ancak ebeveyn tutumları ile gençlerin ahlak gelişimlerine dair herhangi bir çalışma yürütülmemiştir.

Kağıtçıbaşı (2005) toplulukçu toplumlardaki ilişkililik kültürünün ve yaşama tarzlarına yansıyan sosyal yapının, karşılıklı bağlılığın olduğu bir aile yapısına gerek duyduğunu ve bunu teşvik ettiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla da ebeveyn tutumlarının bireyselci kültürlerden farklı olması beklenebilir. Öte yandan araştırmalar, toplumumuzda, otonomi, kontrol ve ilişkililiğin (Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2005) ve geleneksel toplulukçu değerlerle özerklik ve bireyselliğin (İmamoğlu ve Karakitapoğlu Aygün, 1999) birlikte var olduğuna dair işaretler sunmaktadır. Değişen Aile Modeli'nin öngördüğü bir ihtiyaç olarak, hem ilişkisellik hem de özerkliğin aynı anda var olması, farklı ahlaki yönelimlerin bir arada kullanılmasına ortam sağlayabilecek bir özellik olabilir.

Ebeveynini daha demokratik algılayan ergenlerin daha fazla özerklik gösterdikleri (Musağaoğlu ve Güre, 2005) ve ebeveynlerin kişisel değerleri ve çocuklarında sosyalleştirmeye çalıştıkları değerlerin oldukça ilişkili olduğu (Whitbeck ve Gecas, 1988) bulgularından yola çıkarak demokratik bir tutumun daha üst düzey ahlaki gelişime neden olabileceği çıkarımını yapabiliriz. Demokratik aile ortamının ahlak gelişimine etkisi öngörülürken, anne-babaların kız ve erkek çocuklarına, farklı çocuk yetiştirme tutumları sergileyebildikleri de bilinen bir gerçektir (Best, House, Barnard ve Spicker, 1994; Leaper ve ark., 1989; McKinney ve Renk, 2008; Shek, 2008).

Yukarıda bahsedilen literatür ışığında, Türkiye bağlamında ebeveyn tutumlarının gençlerin ahlak gelişimlerine etkilerini incelemek bu araştırmanın temel amacıdır. Ayrıca, bu etkinin gençlerin cinsiyetine göre farklılık

göstermesi de beklenmektedir. Bu yüzden de ahlaki yönelim ve ahlaki muhakeme alanlarının ebeveyn tutumlarıyla ilişkisi her iki cinsiyet için ayrı ayrı ele alınacaktır. Literatürdeki tutarsızlıklar dolayısıyla, yönü belli olmamakla beraber cinsiyete bağlı olarak belirli anne-baba tutumlarıyla gençlerin ahlaki yönelim ve ahlaki muhakemeleri arasında farklı ilişkiler beklenmektedir. Toplumumuzda, ebeveyn tutumlarının ahlak gelişimi üzerindeki etkisi, üzerinde daha önce çalışılmamış bir konu olduğu düşünüldüğünde ve literatürdeki tutarsız bulgular dikkate alındığında, bu araştırmanın bulguları, bu belirsizliğe bir parça da olsa ışık tutabilir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırma için Psikoloji, Sosyoloji ve Felsefe bölümlerinde okuyan toplam 60 öğrenci ve onların anne ve babaları olmak üzere toplam 120 ebeveyn uygulamaya yapılmıştır. Değerlerin Belirlenmesi Testi'nin tutarlılık kriterlerini geçemeyen 4 üniversite öğrencisinin protokolleri bu testle ilgi analizlerin dışında bırakılmıştır. Diğer bütün analizler 60 öğrenci, 60 anne ve 60 babanın verileri üzerinden yapılmıştır. Katılımcıların yaş ortalamaları ve anne-babaların eğitim seviyeleri için sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2'ye bakınız.

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Ortalama ve Standart Sapmaları

	N	Ort.	Ss
Kızlar	30	20,5	2,27
Erkekler	30	21,40	2,40
Anneler	60	46,95	5,46
Babalar	60	51,36	5,46

Tablo 2. Anne ve Babaların Eğitim Seviyeleri

Ebeveyn	Eğitim Seviyesi	F (%)
Anneler	İlkokul	18 (%30)
	Ortaokul	11 (%18.3)
	Lise	24 (%40)
	Üniversite	7 (%11.7)
Babalar	İlkokul	12 (%20)
	Ortaokul	8 (%13.3)
	Lise	20 (%33.3)
	Üniversite	20 (%33.3)

Veri Toplama Araçları:

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları, Ahlakî Yönelim Ölçeği (Measure of Moral Orientation) (Liddell ve ark., 1992), Değerlerin Belirlenmesi Testi (Defining Issues Test) (Rest, 1986) ve AHÇYÖ'dür (Parental Attitude Research Instrument) (Öner, 1996) ve gençler ve ebeveynler için ayrı ayrı hazırlanmış olan demografik formlardır.

Gençlere verilen demografik form, ebeveynlerin otoriterliği, hangi durumlarda ceza verildiği gibi soruları da içermektedir. Araştırmacılar tarafından seçenekli olarak hazırlanmış olan bu sorular, anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarında ahlakî yönelim ve ahlakî muhakeme açısından öneme sahip adalet veya ilgilenme temelli bir anlayışa sahip olup olmadığı konusunda bilgi edinmek amacıyla demografik forma eklenmiştir. Bu soruların AHÇYÖ'nden elde edilecek bilgileri tamamlayıcı bir nitelik taşıyacağı düşünülmüştür.

Ahlakî Yönelim Ölçeği-AYÖ (Measure of Moral Orientation-MMO):

Bu ölçek, Kohlberg ve Gilligan'ın çalışmalarından yola çıkılarak üniversite öğrencilerinin ahlakî yönelimlerini ölçmeyi amaçlayan bir ölçek olarak yapılandırılmıştır (Liddell ve ark.,1992). Ahlakî Yönelim Ölçeği'nde (AYÖ) hem ilgilenme (35 madde) hem de adaleti (34 madde) ölçen maddeler bulunmaktadır. İki kısımdan oluşan ölçeğin ilk bölümünde üniversite öğrencileri arasında yaygın olarak yaşanan dokuz ahlakî ikilem bulunmaktadır (örneğin, oda arkadaşlarıyla, öğrenci organizasyonlarıyla, erkek veya kız arkadaşlarla ve aileyle yaşanan çatışmalar). Öğrencilerden her ikilemdeki kahramanın yerini

almaları ve ilgilenme veya adaleti yansıtan maddelere cevaplar vermeleri istenmektedir.

İkinci kısım kişinin kendini başkalarına ilgi gösteren bir kişi olarak tanımlayabileceği yedi madde (bundan sonra “İlgili ben” olarak ifade edilecektir) veya adaletli bireyler olarak tanımlayabilecekleri yedi madde (bundan sonra “adaletli ben” olarak ifade edilecektir) olmak üzere toplam 14 maddeden oluşmaktadır. İlgi maddelerine örnek olarak “Bir karar verirken doğru şeyi yapıyor olmaktan ziyade davranışlarının başkalarını nasıl etkileyeceğiyle daha fazla ilgilenirim” ve adalet maddelerine örnek olarak “Başkalarının duygularına karşı duyarlı biri olarak bilinen biri olmaktansa her zaman objektif ve adil biri olarak tanınmayı tercih ederim” cümleleri verilebilir. Katılımcılar her bir maddeyi dördümlü Likert tipinde değerlendirirler. AYÖ'nin ilgilenme ve adalet puanları her bir alt ölçek için (İlgi, Adalet, İlgili Ben, Adaletli Ben) toplanarak elde edilir ve yüksek puanlar o alt ölçeğin daha fazla kullanıldığını işaret eder. Liddell (1998) yaptığı çalışmada, AYÖ'nin Cronbach alfa değerlerini İlgilenme alt testi için .83, Adalet alt testi için .71, İlgili Ben alt testi için .65 ve Adaletli Ben alt testi için .71 olarak ifade etmektedir.

Ölçek, Türkçe'ye, Türk ve Amerikalı üniversite öğrencilerinin ahlaki yönelim ve ahlaki muhakemelerinin karşılaştırıldığı bir araştırma sırasında kazandırılmıştır (Küyel ve Glover, 2004).

Değerlerin Belirlenmesi Testi-DBT'nin (Defining Issues Test) Kısa Formu:

Bu ölçüm, Lawrence Kohlberg'in 6 basamaklı bilişsel ahlaki muhakeme kuramını temel alarak James Rest (1986) tarafından geliştirilmiştir. DBT'de her biri 12 cümle içeren 6 hikaye bulunmaktadır. Bazı hikayeler hem Kohlberg'in MJI'inde (Moral Judgment Interview) hem de DBT'de ortak olarak kullanılmaktadır ve her iki ölçümün altında yatan temel kuramsal varsayımlar aynıdır (Froming ve McColgan, 1979). Temel varsayım, ahlaki gelişimin belirli seviyesindeki insanların, bu ahlaki problemlerdeki meseleleri farklı farklı ele alacakları şeklindedir. Meseleler, farklı basamakları temsil edecek şekilde sözelleştirilmiştir. Bu yüzden kişinin bu cümleleri mertebelendirmesi, kişiyi ahlaki gelişimde belirli bir basamağa yerleştirmeyi mümkün kılmaktadır (Schaefli, Rest ve Thoma, 1985).

Testin ilk bölümünde, katılımcılar ahlaki ikilem içeren bir hikaye okurlar; ikinci bölümde onlardan bu ikilem hakkında bir yargıya varmaları istenir. Üçüncü bölümde hikaye hakkında 12 tane cümle verilir ve ne yapılması gerektiğine karar verirken her bir cümlenin öneminin Likert tipi değerlendirilmesi istenir. Dördüncü bölümde, denekler kararlarını etkileyen en önemli 4 cümleyi sıralarlar. Belirli hesaplamalardan sonra ortaya çıkan P puanı, 5. ve 6. Basamak tercihleri yani uzlaşım sonrası devreye denk düşen tercihleri belirtmek için kullanılmaktadır (Rest, 1986). Ayrıca, yaklaşık 25 yıl boyunca yapılan çalışmalardan elde edilen verilerin faktör analizleri sonucunda DBT'deki 2. ve 3. basamak puanlarının toplandığı "Kişisel Kazanç (Personal Interest)" şeması ve 4. basamağın ifade ettiği "Normların Korunması (Maintaining Norms)" şeması puanlarının da araştırmalarda kullanılabileceği ifade edilmiştir (Rest, Narvaez, Thoma, ve Bebeau, 2000). Bir üçüncü şema da daha önceki araştırmalarda yaygın olarak kullanılan P indeksi'nin tekabül ettiği 5. ve 6. basamaklar için hesaplanan "Uzlaşım Sonrası (Postconventional)" şemasıdır. Kişisel Kazanç şeması, toplum öncesi bir aşamayı ima etmektedir ve kişinin ve en yakınlarının faydasına ve zararına olan meseleler dikkate alınarak karar vermesine neden olur. Normların korunması şeması, toplumsal temelde normlara ihtiyaç, bu normların korunmaya çalışılması ve görev yönelimi gibi meseleleri içerir. Uzlaşım Sonrası şeması ise, ahlaki kriterlerin önceliği, bir ideale bağlılık, paylaşılabilen idealler ve karşılıklılık esasına dayanır (Rest ve ark., 2000).

Yine 25 yıllık bu çalışmaların sonucunda aynı yazarlar, DBT'nin Kohlberg'in yöntemine üstünlük sağladığı iddiasında bulunmaktadırlar. Nesnel değerlendirme yöntemine karşın (Rest, 1974), DBT de bazı sınırlılıklara sahiptir. Ölçeğin bir hayli zor olan bir sözel formatı bulunmaktadır (Kay, 1982), bu yüzden de ölçeğin 11. Sınıftan daha küçüklere uygulanması tavsiye edilmemektedir (Rest, 1986).

DBT'nin dört hikayesini içeren kısa formu "Değerlerin Belirlenmesi Testi" adıyla Türkçe'ye çevrilmiş, adaptasyonu yapılmış (Cesur, 1997) ve pek çok araştırmada kullanılmıştır (Bulduk ve Cesur, 1999; Eğeci ve Cesur, 2002; Erol, Delibaşı, Yılmaz ve Gündoğdu, 2004; Haskuka, Sunar ve Alp, 2008; Tolunay, 2001). DBT'te bulunan 6 hikayeden ikisi Türk kültürüne oldukça yabancı konulara sahip olduğu için, sadece dört hikaye Türkçe'ye çevrilmiştir.

DIT'in kullanıldığı kültürler arası araştırmalar gözden geçirildiğinde, Moon (1986) yirmi ülkedeki bireylerin sonuçlarının ahlaki gelişim bakımından benzerliğinin DIT'in kültürler arası geçerliğe sahip olduğunun bir göstergesi olarak ifade etmiştir. Araştırmalar DBT'nin güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir (Rest, 1986, Rest, Thoma, Narvaez, ve Bebeau, 1997). DBT'nin hem test-tekrar test hem de Cronbach alfa güvenirliliğinin .80 civarında çıkmaktadır ve ayrıca ahlakla ilişkisi olabilecek Kanun ve Düzen Tutum Ölçeği gibi başka bazı ölçümlerle ilişkili çıkmaktadır.

Aile Hayatı Ve Çocuk Yetiştirme Ölçeği (AHÇYÖ):

Ana-babaların çocuk yetiştirme tutumlarını belirlemek için kullanılan Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Ölçeği (AHÇYÖ), ana-babalara, çocuk ve gençlere uygulanabilen, 60 maddeden oluşan, zaman sınırlaması olmayan bir kağıt kalem testidir. İngilizce aslı Schaefer ve Bell tarafından geliştirilmiş, kısaltılmış formu LeCompte, LeCompte ve Özer (1978) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Beşli Likert tipi derecelendirmeye yanıtlanan ölçek, beş boyutu içermektedir. Bu boyutlar kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- 1) Aşırı koruyuculuk: Aşırı kontrol, müdahalecilik, çocuktan bağımlı, faal ve çalışkan olmasını istemek, annenin son derece fedakar olması ve çocuğun da bunu anlaması gereğine inanması gibi konuları içerir.
- 2) Demokratik tutum ve eşitlik tanıma: Çocuğa eşit haklar tanıma, fikirlerini açıkça belirtmesini destekleme, onunla arkadaşlık etme ve birçok şeyi paylaşma gibi konuları içerir.
- 3) Ev kadınlığı rolünü reddetme: Kadının kendi annesine ya da başkalarına bağımlılığını destekleme, sinirlilik, çocuklarla bir arada uzun süre kalmaktan hoşlanmama gibi konuları içerir.
- 4) Geçimsizlik: Eşler arasındaki geçimsizliğin çocuk yetiştirmedeki rolü, kocanın düşüncesizliği, anneye yardımcı olmayışı gibi konuları içerir.
- 5) Sıkı disiplin: Daha çok olumsuz bir çocuk yetiştirme tutumuna işaret eden, cinsel davranışı bastırma, saldırganlığı bastırma, sıkı disipline inanma, çocuğu zorlama, anne babanın mutlak hakimiyetine inanma gibi konuları içerir.

Boyutlardan elde edilen yüksek puanlar, cevaplayanın o boyutta ifade edilen tutumu desteklediğini gösterir. Demokratik tutum ve eşitlik tanıma boyutu dışında diğer boyutlardan alınan yüksek puanlar olumsuz ebeveyn tutumuna işaret eder.

AHÇYTÖ'nin Türkçe'ye uyarlanması, LeCompte, LeCompte ve Özer, (1978) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği için Spearman Koralasyon katsayıları .58 ile .88 arasında bulunmuştur. Ölçek daha sonra alt, orta ve üst olmak üzere, üç sosyo ekonomik düzeyden (SED) gelen annelere uygulanmış ve her alt boyutun yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu saptanmıştır. Faktör analizi sonucunda 4 faktör, kalan maddelerden de 5. faktör tanımlanmıştır. Son haliyle ölçeğin, alt boyut iç tutarlılık değerlerinin .59 ile .90 arasında değiştiği saptanmıştır. (LeCompte, LeCompte ve Özer, 1978; Öner, 1997).

İşlem

Edebiyat Fakültesi Psikoloji, Sosyoloji ve Felsefe Bölümlerinde okuyan öğrencilere, dersler sırasında araştırma hakkında kısaca bilgi verilmiş ve ebeveyn ölçümlerini de içeren ölçekler, gönüllü öğrencilere dağıtılmıştır.

Ölçekler, öğrenciler ve anne-babaları tarafından evde cevaplandırılıp geri getirilmiştir.

Bulgular

Demografik anketlerden elde edilen veriler, Anne-Babaların AHÇYÖ'nden aldıkları alt ölçek puanları ve gençlerin AYÖ'den aldıkları alt test puanları, DBT'den aldıkları ahlaki muhakeme puanları, t-testi, tek yönlü varyans analizi ve Pearson Çarpım Momentleri Korelasyon yöntemi yardımıyla analiz edilmiştir.

Gençlerin ahlaki yönelim ve ahlaki muhakemelerinin, cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını görebilmek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Yalnızca İlgili Ben'de erkekler, kızlardan anlamlı derecede yüksek puanlar almışlardır [$t(58)=-2.49, p<.05$]. (Ortalamalar için bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Kız ve Erkeklerin Ahlakî Yönelim ve Ahlakî Muhakeme Puanlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

Ahlakî Yönelim	Cinsiyet	Ortalama	Ss
İlgi	Kızlar	105.77	10.88
	Erkekler	109.57	12.98
Adalet	Kızlar	104.30	6.64
	Erkekler	101.53	11.03
İlgili Ben	Kızlar	17.33	2.95
	Erkekler	19.33	3.27
Adaletli Ben	Kızlar	22.83	2.69
	Erkekler	22.13	3.67
Ahlakî muhakeme	Cinsiyet	Ortalama	Ss
Kişisel Kazanç	Kızlar	31.39	12.20
	Erkekler	38.45	17.65
Normların Korunması	Kızlar	29.17	11.07
	Erkekler	31.38	15.27
Uzlaşım Sonrası	Kızlar	28.46	12.65
	Erkekler	22.84	12.30

Gençlere sorulan ebeveynin hangisinin otoriter olduğu sorusuna verilen cevap, tek yönlü varyans analizine tabi tutulmuş ve her iki ebeveynini de otoriter olarak tanımlayan gençlerin, ebeveyninden sadece birisini otoriter olarak tanımlayanlara göre anlamlı derecede daha düşük İlgi puanı aldıkları görülmüştür [$F(2,58)=4.93$, $p<.05$] (Ortalamalar ve Standart Sapmalar için bakınız Tablo 4).

Tablo 4. ‘Kim daha otoriter?’ Sorusuna Göre Gençlerin Aldıkları Ahlakî Yönelim Puanlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

	İlgi		Adalet		İlgili Ben		Adaletli Ben	
	Ort.	Ss	Ort.	Ss	Ort.	Ss	Ort.	Ss
Anne	107.54	9.92	104.33	11.04	17.71	3.46	22.71	3.42
Baba	110.39	11.94	101.43	7.17	28.79	3.21	22.50	3.26
Her ikisi de	95.93	13.0	102.57	9.34	18.43	2.94	21.43	2.64

Her iki ebeveynini de otoriter olarak tanımlayan gençlerin Normların Korunması puanı, sadece annesini otoriter olarak tanımlayanlara göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur [$F(2,54)=3.65$, $p<.05$] (Ortalamalar ve Standart Sapmalar için bakınız Tablo 5).

Tablo 5. ‘Kim daha otoriter?’ Sorusuna Göre Gençlerin Aldıkları Ahlakî Muhakeme Puanlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

	Kişisel Ort.	Kazanç Ss	Normların Ort.	Korunması Ss	Uzlaşım Ort.	Sonrası Ss
Anne	34.20	18.55	25.45	12.14	29.64	12.78
Baba	35.65	14.93	31.94	14.15	23.61	12.96
Her ikisi de	35.42	6.79	40.42	7.49	19.17	8.17

Daha çok hangi durumlarda ceza verildiği sorusunun cevabı t-testi yardımıyla incelendiğinde, ‘Duygu İncitme’ veya ‘Hak İhlali’ durumlarında cezalandırılan gençlerin, ahlakî yönelim puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır [İlgi için $t(55)=-1,153$, $p>.05$; Adalet için $t(55)=1.225$, $p>.05$; İlgili Ben için $t(55)=.164$, $p>.05$; Adaletli Ben için $t(55)=-.204$, $p>.05$].

Anne-Babaları tarafından ‘Hak İhlali’ durumlarında cezalandırılan gençler, ‘Duygu İncitme’ durumlarında cezalandırılan gençlerden, ahlakî muhakemede anlamlı derecede daha düşük Kişisel Kazanç puanı almışlardır [$t(52)=-2.70$, $p<.05$]. ‘Duygu İncitme’ durumunda cezalandırılan gençlerse, ‘Hak İhlali’ durumunda cezalandırılan gençlere göre anlamlı derecede düşük Uzlaşım Sonrası puanı almışlardır [$t(51)=2.53$, $p<.05$] (Ortalamalar ve Standart Sapmalar için bakınız Tablo 6).

Tablo 6. ‘Hangi durumda ceza verilirdi?’ Sorusuna Göre Gençlerin Aldıkları Ahlakî Muhakeme Puanlarının Ortalama ve Standart Sapmaları

	Kişisel Ort.	Kazanç Ss	Normların Ort.	Korunması Ss	Uzlaşım Ort.	Sonrası Ss
Duygu İncitme	42.50	17.02	30.43	10.91	20.13	12.43
Hak İhlali	31.0	13.75	29.09	17.44	28.97	11.71

Anne-babalardan elde edilen AHÇYÖ puanları ile gençlerin ahlakî yönelim puanları ve ahlakî muhakeme puanları arasında Pearson Çarpım Momentleri korelasyon analizi yapılmıştır. Annelerin Ev Kadınlığını Red puanları ve babaların Arkadaşlık puanları ile kızlarının yalnızca Adaletli Ben puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Değerler için bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Anne ve Babaların AHÇYÖ Puanlarıyla Gençlerin Ahlaki Yönelim Puanlarının Korelasyonu

		İlgi	Adalet	İlgili Ben	Adaletli Ben	
KIZLAR	Anneler	Aşırı Kontrol	.25	-.10	.15	.20
		Arkadaşlık	.14	-.00	.06	.06
		Ev Kadınlığını Red	.14	.11	-.02	.46*
		Geçimsizlik	.13	-.13	.02	.07
		Sıkı Disiplin	.29	-.10	.18	.25
	Babalar	Aşırı Kontrol	.12	.05	.31	.15
		Arkadaşlık	.23	.28	.43*	-.15
		Ev Kadınlığını Red	-.30	-.12	.08	.12
		Geçimsizlik	.10	.11	.36	.10
		Sıkı Disiplin	.15	-.13	-.04	.22
		İlgi	Adalet	İlgili Ben	Adaletli Ben	
ERKEKLER	Anneler	Aşırı Kontrol	.48*	.28	.23	.46*
		Arkadaşlık	-.27	-.09	.05	-.38*
		Ev Kadınlığını Red	.56*	.15	.45*	.12
		Geçimsizlik	.47*	.12	.43*	.11
		Sıkı Disiplin	.59*	.32	.39*	.30
	Babalar	Aşırı Kontrol	.47*	.31	.35	.23
		Arkadaşlık	-.14	.10	-.26	.23
		Ev Kadınlığını Red	.35	.26	.28	.23
		Geçimsizlik	.51*	.22	.54*	.23
		Sıkı Disiplin	.44*	.42*	.39	.35

* .05 seviyesinde anlamlı

Annelerin Aşırı Kontrol, Ev Kadınlığını Red, Geçimsizlik ve Sıkı Disiplin puanları ile oğullarının İlgi puanları arasında pozitif yönde, Arkadaşlık puanlarıyla negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Annelerin Ev Kadınlığını Red, Geçimsizlik ve Sıkı Disiplin puanları ile oğullarının İlgili Ben puanları arasında ve annelerin Aşırı Kontrol puanları ile oğullarının Adaletli Ben puanları arasında pozitif yönde; yine annelerin Arkadaşlık puanları ile oğullarının Adaletli Ben puanları arasında negatif yönde bir ilişki görülmüştür (bkz. Tablo 7).

Aynı analizler babaların AHÇYÖ puanları ile oğullarının ahlaki yönelim puanları arasında tekrarlandığında, babaların Aşırı Kontrol, Geçimsizlik ve Sıkı Disiplin puanları ile oğullarının İlgî puanları arasında, Babaların Sıkı Disiplin puanları ile oğullarının Adalet puanları ve son olarak da Geçimsizlik puanları ile oğullarının İlgili Ben puanları arasında pozitif yönde anlamlı korelasyonlar bulunmuştur (Bkz. Tablo 7).

Anne-Babaların AHÇYÖ puanlarıyla kızlarının ahlaki muhakeme puanları korelasyon analizine tabi tutulduğunda, yalnızca babaların Geçimsizlik puanları ile kızlarının Normların Korunması puanları arasında negatif yönde bir korelasyon bulunmuştur (Bkz. Tablo 8).

Tablo 8. Anne ve Babaların AHÇYÖ Puanlarıyla Gençlerin Ahlaki Muhakeme Puanlarının Korelasyonu

			Kişisel Kazanç	Normların Korunması	Uzlaşım Sonrası
KIZLAR	Anneler	Aşırı Kontrol	.07	.04	.12
		Arkadaşlık	.23	.08	-.10
		Ev Kadınlığını Red	-.18	.28	.00
		Geçimsizlik	.06	-.15	.05
		Sıkı Disiplin	.10	.04	.10
	Babalar	Aşırı Kontrol	.12	.18	-.28
		Arkadaşlık	.24	-.06	-.15
		Ev Kadınlığını Red	-.07	.23	-.11
		Geçimsizlik	.29	-.41*	-.07
		Sıkı Disiplin	-.18	.20	.07
			Kişisel Kazanç	Normların Korunması	Uzlaşım Sonrası
ERKEKLER	Anneler	Aşırı Kontrol	.00	.10	-.27
		Arkadaşlık	.23	-.20	-.03
		Ev Kadınlığını Red	.07	.15	-.37*
		Geçimsizlik	.19	.12	-.42*
		Sıkı Disiplin	-.15	.13	-.16
	Babalar	Aşırı Kontrol	.22	.10	-.48*
		Arkadaşlık	.25	-.19	-.01
		Ev Kadınlığını Red	.24	.08	-.37*
		Geçimsizlik	.19	.12	-.52*
		Sıkı Disiplin	.03	.22	-.40*

* .05 seviyesinde anlamlı

Annelerin Ev Kadınlığını Red ve Geçimsizlik puanları ile oğullarının Uzlaşım Sonrası puanları arasında ve yine babaların Aşırı Kontrol, Ev Kadınlığını Red, Geçimsizlik ve Sıkı Disiplin puanları ile oğullarının Uzlaşım Sonrası puanları arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Bkz. Tablo 8).

Tartışma

Bu çalışmanın amacı, anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları ile çocuklarının ahlaki muhakeme ve ahlaki yönelimleri arasındaki ilişkileri incelemektir.

Çalışmada öncelikle gençlerin ahlaki yönelim ve ahlaki muhakemelerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır.

Ahlaki yönelim alanında erkeklerin kızlardan daha fazla oranda kendilerini ilgili olarak tarif ettikleri görülmüştür. Ahlaki yönelim alanındaki çalışmalar da, Gilligan'ın (1982) iddia ettiğinin aksine, erkeklerle kadınlar arasında temel bir ayırım olmadığı yönünde kanıtlar sunmaktadır (Colby ve Damon, 1994; Lyons, 1996). Bu araştırmanın sonuçları da bu bulguları destekler niteliktedir. Wark ve Krebs (1997, 2000) kadınlarla erkekler arasında ahlaki yönelim bakımından ayırt edici bir farklılık olmadığını, rastlanan farklılıkların ikilemlerin içeriğine bağlı olarak ortaya çıktığını, dolayısıyla bağlamın kullanılan ahlaki yönelimi etkileyeceğini ifade etmektedirler.

Ahlaki muhakeme alanında kızlarla erkekler arasında herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu bulgu, literatürde de rastlanan cinsiyetler arasında fark bulamayan veya pek az farka rastlayan bulgularla paralel niteliktedir (Gielen, 1996; Moon, 1986; Stephens, 2009; Walker ve ark., 1987).

Öte yandan bireylerin ahlaki yönelimlerinde ve muhakemelerindeki farklılıkların ebeveynlerin tutum ve davranışlarından etkilenmesi muhtemeldir. Bulgular, her iki ebeveyni birden otoriter olan gençlerin, daha düşük ilgilenme yönelimine sahip olduğunu ve daha fazla normların korunması tarzında ahlaki muhakeme yürüttüklerini göstermiştir. Otoriter ebeveyn tutumu, gençlerde başkalarının ihtiyaçlarına ve haklarına ilgi göstermektense kuralların, normların devamı için çalışmayı ve düzenin bozulmaması tarzı bir ahlaki muhakemeyi içselleştirmelerine yol açıyor gibi görünmektedir.

Duygu incitme veya hak ihlali durumlarında cezalandırılan gençlerin, ahlaki yönelim puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunamazken, ahlaki muhakeme bakımından farklılıklara rastlanmıştır. Anne-babaları tarafından, başkalarının haklarını ihlal ettiklerinde cezalandırılan gençler, duygularını ihlal ettiklerinde cezalandırılan gençlerden, kişisel kazanç tarzı ahlaki muhakemeyi daha az kullanıyor görünmektedirler. Başkalarının duygularını incittiklerinde cezalandırılan gençlerse uzlaşım sonrası tarzda ahlaki muhakemeyi daha az kullanmaktadır. Bu bulgular, Kohlberg'in kuramında üst basamakların adalet anlayışıyla ele alınması ve Gilligan'ın (1982) ilgilenme türü ahlaki yaklaşımın daha alt basamaklarda ele alındığı şeklindeki itirazını destekler görünmektedir. Adalet, ahlakın en önemli temel ayaklarından biridir. Ancak başkalarıyla birlikte yaşayan ve yaşamak zorunda olan insanoğlu için başkalarının istek, ihtiyaç ve duygularını da dikkate alıyor olması gerekliliği su götürmez bir gerçektir. Adalet ve ilgilenme ancak birlikte kullanıldıklarında bütünleşmiş bir ahlak anlayışından bahsetmek mümkün olabilir. Dolayısıyla anne-babaların çocuklarını yetiştirirlerken ahlakın tek bir muhakeme tarzını destekleyecek yönde tutumlar sergilemek yerine iki alanı da dikkate almaları yerinde olacaktır.

Bulgular, anne-baba tutumlarıyla çocuklarının ahlaki gelişimleri arasında bazı ilişkiler olduğunu ve bu ilişkilerin çocuklarının cinsiyetinden oldukça etkilendiğini göstermektedir; anne-babaların tutumları kız çocukların ahlaki yönelim ve muhakemeleriyle daha az ilişkili gibi görünmektedir. Ahlaki yönelim alanında, annelerin ev kadınlığı rolünü reddetmeleri ve babaların arkadaşça ve demokratik bir tutum sahibi olmalarıyla kızlarının kendilerini adil olarak tarif etmeleri arasında bir ilişki vardır. Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarıyla kızlarının ahlaki muhakemeleri arasında bir ilişki bulunamamıştır; babalar açısından eşler arasındaki geçimsizliğin çocuk yetiştirme tutumlarına yansması ile kızlarda normların korunması arasında bir ilişki var gibi görünmektedir.

Ancak söz konusu erkek çocuklar olunca anne-baba tutumlarıyla ahlak arasında daha fazla ilişkiye rastlanmıştır. Annelerin aşırı kontrol, ev kadınlığını red, geçimsizlik ve sıkı disiplin tutumları ile oğullarının ilgilenme yönelimleri arasında pozitif yönde, arkadaşlık tutumlarıyla ilgilenme yönelimleri ile negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Annelerin ev kadınlığını red, geçimsizlik ve sıkı disiplin tutumları ile oğullarının kendilerini ilgilenme yönelimli olarak tarif

etmeleri arasında ve annelerin aşırı kontrol tutumları ile oğullarının kendilerini adil olarak tarif etmeleri arasında pozitif yönde; yine annelerin arkadaşlık tutumları ile oğullarının kendilerini adil olarak tarif etmeleri arasında negatif yönde bir ilişki görülmüştür.

Babaların aşırı kontrol, geçimsizlik ve sıkı disiplin tutumları ile oğullarının ilgilenme yönelimleri arasında; sıkı disiplin tutumları ile oğullarının adalet yönelimleri ve son olarak da geçimsizlik tutumları ile oğullarının kendilerini ilgilenme yönelimli olarak tarif etmeleri arasında ilişkiler bulunmuştur. Yazarlara göre, aşırı koruyucu anne-babalara sahip çocuklar, ebeveynlerinden koruyucu ve ilgili davranmayı öğrenirler. Nitekim, Whitbeck ve Gecas (1988) ebeveynlerin kişisel değerleri ve çocuklarında sosyalleştirmeye çalıştıkları değerlerin oldukça ilişkili olduğu bulmuşlardır. Aynı zamanda, cezalandırma ve katı disiplin de çocuğu daha ilgili yapabilir. Türk toplumunda koruyuculuk ve sıkı disiplin ebeveynin sevgi ve ilgisinin bir işareti olarak ele alınabilmektedir. Kağıtçıbaşı (1970, akt. Sümer ve Güngör, 1999), Türk ve Amerikalı gençleri karşılaştırdığı araştırmasında, Türk gençlerin Amerikalı gençlerden daha fazla aile kontrolü algıladıkları halde, algılanan şefkat bakımından bir fark olmadığını bulmuştur. Çocuklar genellikle başkalarının haklarını çiğnedikleri ve duygularını incittikleri için cezalandırılır ve dolayısıyla da cezalandırma da başkalarının hak ve duyguları konusunda bir farkındalık yaratabilir.

Annelerin ev kadınlığını red ve geçimsizlik tutumları ile oğullarının uzlaşım sonrası muhakemeleri arasında ve yine babaların aşırı kontrol, ev kadınlığını red, geçimsizlik ve sıkı disiplin tutumları ile oğullarının uzlaşım sonrası tarzı ahlaki muhakemeleri arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Görünen o ki anne-babaların olumsuz çocuk yetiştirme tutumları ile çocuklarının üst düzey ahlaki muhakeme tarzları arasında negatif ilişkiler vardır. Anne-babalar çocuklarının ileri düzeyde bir ahlaki muhakeme geliştirmeleri için bütün bu olumsuz ebeveyn tutumlarındansa evde sağlayacakları demokratik bir ortamla çocuklarında ileri düzey bir ahlaki gelişim ortaya çıkmasına destek sağlayabilirler. Ergenlik, doğruların ve değerlerin yeniden gözden geçirildiği bir geçiş dönemidir. (Gilligan, 1993). Yabancı olduğu yetişkinlerin dünyasıyla çevrili olan ergen, bir yetişkinin desteğine ihtiyaç duyar. Bu dönemde ebeveyninden sevgi ve yakınlık gören

ergenler, kendilerini ebeveynlerine daha yakın ve onlara karşı daha sorumlu hissederler. Araştırmalar, dikte edici, düşmanca, eleştirel ve sürekli müdahaleci olan, savunmacı ve katı davranan, uygun olmayan duygusal ifadeler kullanan ailelerin çocuklarının ileri ahlak basamaklarına geçmekte zorlandıklarını göstermektedir (Lollis, van Engen, Burns, Nowack ve Ross, 1999).

Bu çalışmada anne-baba tutumlarının daha çok erkek çocukların ahlaki gelişimleriyle ilgili çıkması, toplumumuzda erkek çocuklarına kız çocuklarından farklı davranılıyor olmasıyla açıklanabilir. Geleneksel cinsiyet rollerine uygun olarak kızlardan beklenen ve muhtemelen de onların sergilediği bağımlı ve uyumlu davranışların aksine erkek çocuklardan beklenen bağımsızlık ve atılganlık davranışları dolayısıyla, kızlara nazaran erkek çocuklara daha fazla özgürlük alanı sağlanabilmektedir. Kızların anne-babaları tarafından da teşvik edilen uyumlu ve bağımlı davranışları, onlara karşı olumsuz bir tutum sergilenmemesine yol açabilir. Öte yandan erkek çocuklarına verilen özgürlüğün sonuçlarından da korkularak onlar üzerinde daha fazla bir baskı disiplin uygulanıyor gibi görünmektedir. Bu baskı da onların istenmeyen davranışları ancak kısa süreli olarak yapmamalarına fakat ileri seviyedeki ahlaki muhakemeyi içselleştirmekte gecikmelerine sebep olabilmektedir. Nitekim, Bednar ve Fisher'm (2003) çalışmalarında, destekleyici ve sıcak bir tutum sergileyen ailelerin ergen çocuklarının, olumsuz türde tutum sergileyen ailelerin çocuklarına nazaran anne-babalarını daha fazla oranda ahlaki referans olarak gördüklerini bulmuşlardır.

Bu çalışma, sınırlı sayıdaki örnekleme dolayısıyla mütevazî çıkarımlar yapabiliyor olmakla beraber, ahlaki yargının gelişiminde bazı önemli noktalara da ışık tutuyor gibi görünmektedir. Ebeveyn tutumlarının cezalandırma, ödüllendirme, ilgilenme ve adaletli yaklaşım tipleri, hipotetik ikilemler yerine gerçek hayat ikilemleri kullanılarak veya örnekleminin içinde bulunduğu geç ergenlik dönemi sorunları temel alınarak yapılacak yeni çalışmalar için bir ön çalışma niteliğinde ele alınabilir. Ayrıca tutumlarla ahlak gelişimi arasındaki nedensel ilişkileri çıkarsayabilmek amacıyla kesitsel araştırmalardan çok boylamsal araştırmalar yapılması önerilebilir. Özellikle de ülkemizde ahlaki yargının gelişimi konusunda çok az çalışmanın olduğu dikkate alınırsa bu alanda yapılacak çalışmaların önemi daha da artmaktadır.

Kaynaklar

- Bebeau, M. J. & Brabeck, M. (1994). Ethical sensitivity and moral reasoning among men and women in the professions. B. Puka (Ed.) *Moral development: Caring voices and women's moral frames* içinde, New York, NY: Garland Publishing, Inc.
- Bednar, D. E. & Fisher, T. D. (2003). Peer referencing in adolescent decision making as a function of perceived parenting style. *Adolescence*, 38 (152), 607-622.
- Best, D. L., House, A. S., Barnard, A. E., & Spicker, B. S. (1994). Parent-child interactions in France, Germany, and Italy: The effects of gender and culture. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 25, 181-193.
- Bulduk, S. & Cesur, S. (1999). Learned helplessness effect on moral reasoning. "Stress and Anxiety Research Society 20th International Conference"de sunulmuş bildiri, Krakow, Poland.
- Leeper, C., Hauser, S.T., Kremen, A., Powers, S.I., Jacobson, A.M., Noam, G.G., ve ark. (1989). Adolescent-parent interactions in relation to adolescent's gender and ego development pathway. *The Journal of Early Adolescence*, 9, 335-361.
- Cesur, S. (1997). *The relationship between cognitive and moral development*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Colby, A., & Damon, W. (1994). Listening to a different voice: A review of Gilligan's in a different voice. B. Puka (Ed.) *Moral development: Caring voices and women's moral frames* içinde, New York, NY: Garland Publishing, Inc
- Eğeci, S. & Cesur, S. (2002). Ahlaki yargı ile kişilik arasındaki ilişki. XII. Ulusal Psikoloji Kongresi'nde sunulmuş poster, ODTÜ, Ankara.
- Erol, A., Delibaşı, B., Yılmaz, F. & Gündoğdu, N. (2004). Ailenin, çocuğun ahlak gelişimi üzerine etkisi. 9. Ulusal Psikoloji Öğrencileri Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Uludağ Üniversitesi.
- Froming, W. J. & McColgan, E. B. (1979). Comparing the Defining Issues Test and the Moral Dilemma Interview. *Developmental Psychology*, 15, 658-659.
- Gielen, U. P. (1996). Moral reasoning in cross-cultural perspective: A review of Kohlbergian research. *World Psychology*, 2, 313-333.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Gilligan, C. (1993). Adolescent development reconsidered. A. Garrod (Ed.) *Approaches to moral development* içinde. Teachers College Press.
- Gilligan, C. & Attanuci, J. (1988). Two moral orientations: Gender differences and similarities. *Merril-Palmer Quarterly*, 34. 223-237.
- Haskuka, M, Sunar, D., & Alp, İ.E. (2008). War exposure, attachment style and moral reasoning. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39, 381-401.
- İmamoğlu, E.O. & Karakitapoğlu Aygün, Z. (1999). 1970'lerden 1990'lara değerler: Üniversite düzeyinde gözlenen zaman, kuşak ve cinsiyet farklılıkları. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14, 1-22.
- Jaffe, S. & Hyde, J. S. (2000). Gender differences in moral orientation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 126, 703-726.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20, 1-20.
- Kağıtçıbaşı, Ç. & Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three decade portrait from Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 54, 317-337.
- Karabulut, D. E. & Şendil, G. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, 11, 15-25.
- Kay, S. R. (1982). Kohlberg's Theory of Moral Development: Critical analysis of validation studies with the Defining Issues Test. *International Journal of Psychology*, 17, 27-42.
- Kohlberg, L. (1976). Moral stages and moralization. T. Lickona (Ed.) *Moral development and behavior* içinde. NY: Holt, Rinehart, Winston.
- Kohlberg, L. (1981). *The philosophy of moral development: Moral stages and the idea of justice*. Cambridge, MA: Harper and Row.
- Küycl, N. & Glover, R. (2004). A comparison of moral reasoning and moral orientation of American and Turkish university students. "Jean Piaget Society: Social Development, Social Inequalities and Social Justice" konferansında sunulmuş poster. Toronto.
- Lansdale, P. L. C., Wakschlag, L. S. & Gunn, J. B. (1995). A psychological perspective on the development of caring in children and youth: The role of the family. *Journal of Adolescence*, 18, 515-556.
- Liddell, D. L. (1998). Comparison of semistructured interviews with a quantitative measure of moral orientation. *Journal of College Student Development*. FindArticles.com. 14 Ekim 2009. http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3752/is_199803/ai_n8786685/
- Liddell, D. L., Halpin, G., & Halpin, W. G. (1992). The Measure of Moral Orientation: Measuring the ethics of care and justice. *Journal of College Student Development*, 33, 325-330.
- Lollis, S., Van Engen, G., Burns, L., Nowack, K. & Ross, H. (1999). Sibling socialisation of moral orientation: "Share with me!" "No, it's mine!" *Journal of Moral Education*, 28, 339-357.
- Lyons, B. E. (1996). *Understanding convergence and divergence in identity and gender: Insights from the work of Carol Gilligan and a Turkish case*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ, Ankara.
- McKinney, C. & Renk, K. (2008). Multivariate models of parent-late adolescent gender dyads: The importance of parenting processes in predicting adjustment. *Child Psychiatry Human Development*, 39, 147-170.
- Öner, N. (1997). *Türkiyede kullanılan Psikolojik testler*, 3. basım. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- LeCompte, G., LeCompte, A., & Özer, S.A (1978). Üç Sosyo-ekonomik düzeyde, Ankara'lı annelerin çocuk yetiştirme tutumları: Bir ölçek uyarlaması. *Psikoloji Dergisi*, 1, 5-9.
- Reimer, J. (1993). The case of missing family: Kohlberg and the study of adolescent moral development. A. Garrod (Ed.) *Approaches to moral development* içinde. Teachers College Press.
- Rest, J. (1986). *Manual for the Defining Issues Test*. Minneapolis: Center for the Study of Ethical Development.

- Rest, J.R., Narvaez, D., Thoma, S.J., & Bebeau, M.J. (2000). A Neo-Kohlbergian approach to morality research. *Journal of Moral Education*, 29, 381-396.
- Rest, J. R., Thoma, S. J., Narvaez, D., & Bebeau, M. J. (1997). Alchemy and beyond: Indexing the Defining Issues Test. *Journal of Educational Psychology*, 89, 498-507.
- Schaeffli, A., Rest, J. R., & Thoma, S. J. (1985). Does moral education improve moral judgment? A meta-analysis of intervention studies using the Defining Issues Test. *Review of Educational Psychology*, 55, 319-352.
- Shek, D. T. L. (2008). Perceived parental control and parent-child relational qualities in early adolescents in Hong Kong. *Sex Roles*, 58, 666-681.
- Stander, V. & Jensen, L. (1993). The relationship of value orientation to moral cognition. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24, 42-52.
- Stephens, D. G. (2009). *A correlation study on parental attachment and moral judgment competence of millennial generation college students*. Yayınlanmamış doktora tezi, The Graduate College at the University of Nebraska, Lincoln, Nebraska.
- Şendil, G. (2008). Van'da annelerin çocuk yetiştirme tarzları ve eğitim çağındaki çocukların davranış problemleri. "II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu"nda sunulmuş bildiri. Doğubayazıt.
- Şendil, G. (2008). Annelerin aile hayatı ve çocuk yetiştirme tutumları ile çocukların özerklik gelişimi arasındaki ilişkilerin incelenmesi. "XV. Ulusal Psikoloji Kongresi"nde sunulmuş bildiri, İstanbul Üniversitesi.
- Thoma, S.J. (1986). Estimating gender differences in the comprehension and preference of moral issues. *Developmental Review*, 6, 165-180.
- Tolunay, A. (2001). *The relationship between religiosity, dogmatism and moral reasoning*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Walker, L. J., de VriesB. & Trevethan, S. D. (1987). Moral stages and moral orientations in real life and hypothetical dilemmas. *Child Development*, 58, 842-858.
- Walker, L. J. & Hennig, K. H. (1999). Parenting style and the development of moral reasoning. *Journal of Moral Education*, 28, 359-374.
- Walker, L. J. & Taylor, J. H. (1991). Family interactions and the development of moral reasoning. *Child Development*, 62, 264-283.
- Warks, G. W. & Krebs, D. L. (1997). Sources of variation in moral judgment: Toward a model of real-life morality. *Journal of Adult Development*, 6, 163-178.
- Warks, G. W. & Krebs, D. L. (2000). The construction of moral dilemmas in everyday life. *Journal of Moral Education*, 29, 5-21.
- Whitbeck, L. B. & Gecas, V. (1988). Value attributions and value transmission between parents and children. *Journal of Marriage and Family*, 50, 829-840.
- White, F. A. (2000). Relationship of family socialization processes to adolescent moral thought. *The Journal of Social Psychology*, 140, 75-91.
- White, F. A. & Matawie, K. M. (2004). Parental morality and family processes as predictors of adolescent morality. *Journal of Child and Family Studies*, 13, 219-233.